

procedural interests leads to rational behavior of the both sides. Such activities can be called strategic, and the process of achieving the interests of the both sides in criminal proceedings is the strategy of the sides to criminal proceedings. Both sides in criminal proceedings will develop optimal strategies for achieving the appropriate procedural goal. The choice of the optimal strategy of the prosecution or the defense allows you to use game theory, as the theory of mathematical models for making optimal decisions in the context of a divergence of interests of the both sides in criminal proceedings. The article provides a definition of strategy and a definition of Game Theory. Conflicts that are considered in game theory are compared by analogy with a dispute in a criminal proceeding. The work of B.D. Leonov 'The role of the theory of strategic behavior (game theory) in the regulation of the fight against terrorism' about the fact that game theory helps to choose the best strategies, taking into account ideas about other participants, their resources and possible actions. The work of A.A. Shiyani 'Game Theory: Basics and Applications in Economics and Management' about the need to master the skills and abilities to apply game theory. The work of O.Y. Baev 'Selected Works on the Problems of Criminalistics and Criminal Procedure' about the fact that, from the standpoint of the categorical apparatus of game theory, the adversarial principle completely fits into the so-called antagonistic game of two players. It was analyzed the work of O.G. Yanovskaja 'Effective implementation of the functions of the prosecution and defense as a condition of adversary criminal proceedings' about the strategy and tactics of advocacy from the perspective of using the concept of solving game theory. It was analyzed the work of Y.A. Tsvetkov 'The game of justice: How to increase the gain?' which examines the practical application of game theory in criminal proceedings using the Nash matrix and algorithms for making optimal decisions. It is concluded that the adversarial principle can be applied using ready-made mathematical models to make optimal decisions in criminal proceedings in order to achieve Nash equilibrium and, in general, increase the predictability of the outcome of criminal proceedings.

Key words: game theory, criminal proceedings

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.27>
УДК 343.98

З. М. Топорецька
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

У статті на підставі аналізу наукової літератури з криміналістики, кримінального процесу та з урахуванням актуальних змін до ст. 368-2 Кримінального кодексу України, Закону України «Про запобігання корупції» надано криміналістичну характеристику незаконного збагачення.

Ключові слова: криміналістика, кримінальний процес, криміналістична характеристика, незаконне збагачення.

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення запроваджена в Україні у 2011 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 3207-VI від 07.04.2011 року [1], коли КК України було доповнено статтею 368-2. В подальшому в цю статтю чи не щороку вносилися зміни. Чинна редакція ст. 368-2 КК може застосовуватися лише щодо тих випадків незаконного збагачення, які мали місце, починаючи з 26 квітня 2015 р. (з дати набрання чинності Законом України «Про запобігання корупції») [2].

Вказана норма введена з метою виконання зобов'язань, взятих Україною в результаті підписання 11.12.2003 року та ратифікації 18.10.2006 року Конвенції ООН проти корупції, а саме – її ст. 20, згідно якої кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного незаконного збагачення. Умисне незаконне збагачення визначається у цій статті як значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи та які вона не може раціонально обґрунтувати [3]. Незаконне збагачення є корупційним злочином (згідно примітки до ст. 45 КК України) [4].

Дослідженню проблем корупційної злочинності, у тому числі, кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, присвячені роботи таких вчених, як: П. П. Андрушко, В. В. Білоус, О. С. Бондаренко, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, М. В. Кочеров, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. В. Пчеліна, М. А. Погорецький, Т. І. Слущка, Д. М. Стародуб, Є. Л. Стрельцов, І. В. Терентьев, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько та інші. Проте у більшості досліджень вчені розглядають незаконне збагачення в контексті комплексних досліджень службової чи корупційної злочинності. В той же час спеціальні комплексні дослідження криміналістичної характеристики незаконного збагачення наразі відсутні.

Метою цієї статті є дослідження в межах її обсягу криміналістичної характеристики незаконного збагачення.

Станом на кінець січня 2018 року розслідували понад 100 епізодів незаконного збагачення та декларування недостовірних даних (статті 368-2 та 366-1 Кримінального кодексу України відповідно). Половина з цих епізодів зареєстровані за результатами аналізу відомостей з Єдиного державного реєстру декларацій осіб уповноважених на виконання функцій та місцевого самоврядування (так звана «система електронного декларування») [5]. Всього на початок 2019 року у провадженні НАБУ перебуває близько 600 справ.

Як правило, незаконне збагачення застосовується в сукупності зі статтею про декларування недостовірної інформації. Наприклад, Національним антикорупційним бюро України здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні під №55016000000000477, за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-1, ч. 2 ст. 368-2 КК України, за фактами декларування недостовірної інформації, в частині не зазначення в декларації за 2015 – 2016 роки про

активи декларантом, користування житловим будинком, земельною ділянкою і транспортним засобом (в 2016 році) та незаконного збагачення, в частині набуття суддею, який є особою уповноваженою на виконання функцій держави, активів у значному розмірі та передачі цих активів колишній дружині та іншим особам, з метою маскування незаконного походження майна, а також в частині наявності у судді великої кількості готівкових коштів, які не співвідносяться з його заробітною платою [6].

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення передбачена ст. 368-2 КК України. Незаконне збагачення, як і, зокрема, легалізація злочинних доходів, є проявом так званої вторинної злочинної діяльності, щодо нього завжди існує предикатний злочин (як правило, корупційний або корисливий злочин проти власності) чи інше предикатне правопорушення, проте орган розслідування під час розслідування незаконного збагачення не зобов'язаний встановлювати наявності предикатного злочину чи правопорушення, його завданням є лише встановлення неможливості особи пояснити джерело походження активів. Наприклад, що такі активи отримані не як плата за наукову, педагогічну або творчу діяльність, не вигране, не успадковане, не отримане як подарунок, не накопичене за рахунок легальних доходів минулих років тощо.

Наприклад, з запровадженням декларування доходів суддів багато з них інструментом для легалізації своїх статків використовували виграв в лотерею [8]. Загальновідомий факт декларування народним депутатом України в кінці 2017 року трьох вигравів в лотерею впродовж місця на загальну суму більше півмільйона гривень [9] став приводом для проведення розслідування цього факту НАБУ.

Запровадження відповідальності за незаконне збагачення дозволяє виявляти факти прихованої і як правило систематичної корупції. Водночас незрозумілою є позиція законодавця щодо суспільної небезпеки такого злочину, адже, наприклад, кримінальна відповідальність за одержання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) у значному розмірі (100 і більше НМДГ) передбачено основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 6 років, тоді коли за набуття активів у власність у значному розмірі (1000 НМДГ), передбачено такий вид покарання, як позбавлення волі на строк до двох років. Виходить так, що ступінь суспільної небезпеки незаконного набуття активів у власність у розмірі 1000 НМДГ є меншим, ніж ступінь суспільної небезпеки одержання неправомірної вигоди у значному розмірі – 100 НМДГ, розмір якої, відповідно, у 10 разів є менший, ніж розмір незаконно набутих активів. Та навіть, у випадку одержання неправомірної вигоди у великому розмірі (200 НМДГ) службовою особою, яка займає відповідальне становище, такі діяння караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 років, тоді, коли за діяння, передбачене ч. 2 ст. 368-2 КК України, передбачено покарання на строк від 2 до 5 років. Тобто, особа, яка декілька разів могла одержувати неправомірну вигоду (у значному, великому чи особливо великому розмірі), або вчиняти інші корупційні злочини, за які не була притягнена до кримінальної відповідальності, у

випадку, встановлення невідповідності вартості наявних активів, які не відповідають її офіційним доходам, законність походження яких, особа, не може підтвердити доказами, вчинене слід кваліфікувати, як незаконне збагачення зі значно меншими санкціями [7, с. 51-52].

Ми розглядаємо криміналістичну характеристику в загальнотеоретичному плані як систему, що містить сукупність «криміналістично значущих» ознак, притаманих певному виду злочину. Як і будь-яке системне утворення, криміналістична характеристика злочинів складається із взаємопов'язаних складових частин – елементів. Вказані елементи існують не відособлено, а пов'язані певними кореляційними зв'язками.

Структура зв'язків елементів криміналістичної характеристики відображає динамічний, «фазовий» характер, обумовлений послідовним розміщенням елементів у відповідності з послідовністю розгортання злочинної діяльності, починаючи з позиції: 1) «особистість злочинця», що діє в напрямку 2) вибору предмета посягання, 3) в певній обстановці, 4) шляхом застосування певних способів, 5) що викликає відповідні наслідки у вигляді комплексу слідів і збитку [10, с. 27-28].

Особа злочинця визначена в ст. 368-2 КК України як: особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; службова особа, яка займає відповідальне становище, службова особа, яка займає особливо відповідальне становище.

Згідно примітки до цієї статті *особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування*, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», а саме:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки;

г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої ради правосуддя, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени,

Розділ 2. Питання слідчої тактики та методики розслідування злочинів

інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

д) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи;

є) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські;

и) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим;

і) члени державних колегіальних органів.

Службова особа, яка займає відповідальне становище визначена в примітці до ст. 368 КК України. Ними є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б», судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Службова особа, яка займає особливо відповідальне становище також визначена в примітці до ст. 368 КК України, а саме:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, члени Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник

Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

2) особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «А»;

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Такі особи зазвичай володіють власним високим рівнем загальних і спеціальних (у тому числі юридичних) знань або мають необхідні ресурси для безперешкодного одержання таких знань з інших джерел, у тому числі й від найближчого соціального оточення. Означене становить підґрунтя для усвідомлення потенційної можливості притягнення до відповідальності за незаконне збагачення та може бути використано ними з метою протидії розслідуванню шляхом своєчасного вчинення дій, спрямованих на маскування як самих фактів незаконного отримання у власність певних активів, так і джерел їх походження. Для цього ними можуть широкого використовуватися різні фікції, зокрема, у вигляді фіктивних правочинів і підставних осіб. Тому при розслідуванні складних і заплутаних схем (технологій) незаконного збагачення слід визнати доцільним з'ясування горизонтальних і вертикальних зв'язків підозрюваних з іншими особами з метою встановлення кінцевого бенефіціара, прихованого за маскою номінального власника. Це завдання може бути виконано шляхом комплексного здійснення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, під час яких, передусім, повинні бути проаналізовані відкриті дані щодо осіб і активів, які містяться в різних державних реєстрах та електронних інформаційних системах або їх частинах, доступ до яких не обмежується їх власниками, володільцями або утримувачами чи не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту [11, с. 12].

Предмет безпосереднього злочинного посягання цього злочину прямо зазначено в статті 368-2 КК України – активи в значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. Згідно примітки до цієї статті активи в значному розмірі визначаються як: грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує 1000 НМДГ. Отже предмет безпосереднього злочинного посягання незаконного збагачення носить виключно майновий характер.

Нагадаємо, що відповідно до Пункту 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року (50 відсоткам розміру

прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року) [12].

На 2019 рік податкова соціальна пільга становить 926,50 грн. (1853 грн.*50%). Отже для притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення у 2019 році сума активів повинна становити $926,50 \cdot 1000 = 926\,500$ грн.².

Під активами в диспозиції статті розуміють грошові кошти або інше майно, а також доходи від них. Отже активами не можуть бути нематеріальні активи, майнові переваги, пільги чи послуги. Таке розуміння активів унеможлиблює притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, коли особа не накопичила (збільшила) свої статки, а незаконно позбавилась майнових витрат (наприклад, вона чи її близька особа безоплатно або за «символічною» ціною отримала різноманітні послуги – медичні, освітні, туристичні, юридичні, ремонтні, транспортні).

Проте, оскільки грошові кошти є активами, то у випадку придбання особою певних товарів чи послуг за рахунок коштів, законність набуття яких не підтверджено доказами, вчинене може розглядатися як незаконне збагачення.

Грошовими коштами відповідно до ст. 192 ЦК України є гривня й іноземна валюта. Нормативне розуміння коштів закріплено в ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»: кошти існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість [13].

Згідно з Декретом КМУ «Про систему валютного регулювання й валютного контролю» №15 від 19 лютого 1993 р. іноземна валюта – це іноземні грошові знаки, що є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти в грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які перебувають на рахунках або які вносять до фінансових установ за межами України.

Іноземна валюта (поряд з платіжними документами, іншими цінними паперами, банківськими металами тощо) відноситься до валютних цінностей.

Майно згідно чинного законодавства України (ч. 1 ст. 190 ЦК України) розуміється як особливий об'єкт – це окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [14]. У положеннях ЦК України також

² На 2018 рік податкова соціальна пільга становить 881 грн. (1762 грн.*50%). Отже для притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в 2018 році сума активів повинна становити $881 \cdot 1000 = 881\,000$ грн. Для кваліфікації кримінальних правопорушень за 2017 рік слід застосовувати податкову соціальну пільгу в розмірі 800 грн. (загальна сума активів повинна бути не менше 800 000 грн.); – за 2016 рік – 689 грн. (активи на суму 689 000 грн.); за 2015 рік – 609 грн. (активи на суму 609 000 грн.).

закріплюється, що: річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179); майнові права є неспоживною річчю, тобто річчю, призначеною для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу (ч. 2 ст. 185). До майна відносяться і цінні папери, як документи установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошове або інше майнове право (ст. 194 ЦК України).

Доходи від них. Відповідно до пп. 14.1.54 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) дохід з джерелом їх походження з України – будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України, її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні, у тому числі, але не виключно, доходи у вигляді доходів від надання резидентам або нерезидентам в оренду (користування) майна, розташованого в Україні, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих в Україні портів. Дохід є похідно категорією, необхідно довести, що дохід отриманий від коштів чи майна, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами (наприклад, в результаті здавання в оренду, продажу тощо).

У процесі доказування предмета незаконного збагачення необхідно виходити із найбільш детального опису та встановлення індивідуальних властивостей і ознак предмета цього злочинного посягання. Коли предметом незаконного збагачення є грошові кошти, то необхідно встановити яка саме сума, у якій валюті, якими купюрами, які індивідуальні ознаки купюр, по можливості номера купюр, які особливості та індивідуальні ознаки. Коли предметом незаконного збагачення виступають товарно-матеріальні цінності важливо встановити їх найменування, кількість, якісні ознаки, форму, розмір, колір, об'єм, вагу, індивідуальні ознаки, номери, дефекти, дані про джерела їх придбання, матеріал з якого вони виготовлені, клеймування, маркування, характеристика упаковки та інші індивідуальні ознаки, що мають криміналістичне значення [11, с. 8].

Спосіб вчинення незаконного збагачення також зазначено в ст. 368-2 КК України – набуття у власність активів або передача таких активів будь-якій іншій особі. Вчинення злочину може проявлятися лише у формі дії.

Набуття у власність активів означає вчинення в минулому дії, за допомогою якої особа дістала можливість володіти, користуватись й розпоряджатись певними активами. Така дія може бути одноразовою або ж набувати вигляду поступового накопичення активів. Відповідно до ст. 328 ЦК право власності набувається на підставах, що не заборонені законом¹, у т.ч. із правочинів.

Доказування факту вчинення незаконного збагачення у цій формі прояву вимагає встановлення невідповідності офіційних доходів зазначеної особи тим реальним активами, які наявні.

Передача активів будь-якій іншій особі визначено в примітці до цієї статті, під якою розуміється: укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення

таких правочинів. Така передача, виходячи з диспозиції статті, повинна бути здійснена лише особою, яка набула такі активи.

Якщо ж передача активів третій особі здійснюється з мовчазної згоди чи за розпорядженням особи без попереднього набуття нею таких активів у власність кримінальна відповідальність, за наявності підстав, може наставати за зловживання впливом (частини 2 або 3 ст. 369-2 КК).

Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 202 ЦК). Правочини можуть бути односторонніми (наприклад, заповіт, довіреність) і дво- чи багатосторонніми (це, зокрема, різноманітні договори – купівлі-продажу, позики, доручення, комісії, страхування, схову, перевезення, про сумісну діяльність тощо), оплатними й безоплатними, каузальними та абстрактними, умовними, можуть вчинятися в усній або письмовій формі.

Передача активів може бути здійснена і на фіктивного власника, щоб формально приховати свої статки. У такому випадку передача активів іншій особі може бути одночасно способом приховування незаконного збагачення. Інкримінувати особі факт передачі нею активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, можна лише після доказування факту набуття нею цих активів.

Приховування незаконного збагачення – це умисна дія злочинця, що полягає в приховуванні, знищенні, маскуванні або фальсифікації слідів такого злочину, спрямовану на повне або часткове ухилення винуватого від кримінальної відповідальності. Способи приховування незаконного збагачення пов'язані із застосуванням злочинцями окремих хитрощів, зокрема, з метою приховування повної та достовірної інформації про своє матеріальне становище, особи, які підозрюються у вчиненні незаконного збагачення, заздалегідь офіційно розривають шлюб у державних органах реєстрації актів цивільного стану, при цьому продовжують фактично проживати із дружиною та вести спільний побут. Мають місце випадки реєстрації суб'єктом злочину права власності на майно на осіб, які не є суб'єктами декларування й відомості про яких не підлягають декларуванню тощо [11, с. 10].

Типову «слідову картину» складають групи матеріальних та ідеальних слідів злочину.

Основним джерелом матеріальних слідів є предмет безпосереднього злочинного посягання – активи. Активи можуть бути в матеріальній формі: грошові кошти, цінні метали, дорогоцінності, рухоме і нерухоме майно. Активи можуть бути в нематеріальній формі: записи на рахунках в банках, майнові права, цінні папери цінні папери, інші документи, що посвідчують грошове або інше майнове право. У такому випадку джерелом матеріальних слідів будуть документи, в яких міститься інформація про належність активів конкретній особі.

Всі документи можна поділити на такі групи:

1) документи, якими підтверджуються майнові права на активи особи (оскільки частина майна може набуватися на законних підставах, а частина бути предметом незаконного збагачення);

2) декларація особи, яка підтверджує реальні доходи і майно особи. Для встановлення фактів незаконного збагачення, як правило,

підставляється інформація з декларації особи щодо її доходів з тими активами, які є в особи в наявності;

3) документи НАЗК, пов'язані з перевіркою декларації особи чи моніторингом способу життя особи;

4) документи, які підтверджують приналежність особи до категорії осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за незаконне збагачення;

5) інші документи (пояснення особи щодо належних їй активів; протоколи допитів; записки особи щодо належного їй майна, грошових коштів, боргові розписки тощо).

Джерелами ідеальних слідів злочину є люди. Колеги по роботі, родичі, друзі можуть надати інформацію щодо характеристики особи підозрюваного, дати набуття певних активів, способу життя підозрюваного. Водночас повідомлена ними інформація носить допоміжний характер (основним джерелом інформації мають бути документи) і повинна оцінюватися з урахуванням їх ставлення до підозрюваного, оскільки такі оскільки часто намагаються охарактеризувати особу лише з позитивної сторони і приховати відомості, які можуть, на їх думку, нашкодити підозрюваному.

Надати інформацію про факти вчинення цього злочину можуть працівники контролюючого органу – НАЗК, які здійснювали перевірку декларації, щодо виявлених ними фактів вчинення правопорушення та встановлених ними обставин його вчинення.

Криміналістична характеристика незаконного збагачення є системою криміналістично значимих ознак цього виду злочину, яка включає в себе такі елементи: особа злочинця, предмет безпосереднього злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, слідова картина. Вказані елементи пов'язані між собою кореляційними зв'язками, які відображають динамічний, «фазовий» характер, обумовлений послідовним розміщенням елементів у відповідності з послідовністю розгортання злочинної діяльності. Криміналістична характеристика незаконного збагачення допомагає відмежувати вказаний злочин від інших службових та корупційних злочинів. Криміналістична характеристика незаконного збагачення полегшує визначення кола обставин, які підлягають доказуванню в кримінального провадженні щодо злочинів цього виду, та планування їх розслідування. Водночас, під час розслідування злочинів цього виду виникає низка проблем, які потребують подальшого вирішення, а тому зазначене питання потребує окремого наукового дослідження, що стане предметом подальших наукових досліджень.

Перелік посилань

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» №3207-VI від 07.04.2011 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17> (дата звернення 15.02.2019).

References

1. *Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za koruptsiini pravoporushennia"* no. 3207-VI vid 07.04.2011 roku [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Liability for Corruption Offenses" no 3207-VI of April 7, 2011] /

Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17> (request date 15.02.2019) [in Ukrainian].

2. Закон України «Про запобігання корупції» №1700-VII від 14.10.2014 року [Електронний ресурс]. Офіційний веб-портал Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 15.02.2019).

2. *Zakon Ukrainy* "Pro zapobihannia koruptsii" no.1700-VII vid 14.10.2014 roku [Elektronnyi resurs] [Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" No 1700-VII as of 14.10.2014 [Electronic resource] [Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" No 1700-VII as of 14.10.2014 Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Official Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (request date 15.02.2019) [in Ukrainian].

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 року Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99_5_c16 (дата звернення 15.02.2019).

3. *Konventsiiia* Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31.10.2003 roku [United Nations Convention against Corruption as of 31.10.2003 Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99_5_c16 (request date 15.02.2019) [in Ukrainian].

4. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 15.04.2001 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.02.2019).

4. *Konventsiiia* Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty Kryminalnyi kodeks Ukrainy No 2341-III vid 15.04.2001 roku [Criminal Code of Ukraine No 2341-III of April 15, 2001 [Electronic resource]] // Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (request date 15.02.2019) [in Ukrainian].

5. НАБУ розслідує більше 100 епізодів незаконного збагачення та декларування недостовірних даних. Офіційний веб-сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nabu-rozsliduye-bilshe-100-epizodiv-nezakonnogo-zbagachennya-ta-deklaruvannya-nedostovirnykh> (дата звернення 15.02.2019).

5. *NABU* rozsliduie bilshe 100 epizodiv nezakonnogo zbahachennia ta deklaruvannia nedostovirnykh danykh [Elektronnyi resurs] [NABU investigates more than 100 episodes of illegal enrichment and declaration of inaccurate data [Electronic resource]. Ofitsiyniy veb-cait Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy. [Official web site of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nabu-rozsliduye-bilshe-100-epizodiv-nezakonnogo-zbagachennya-ta-deklaruvannya>

- nedostovirnyh (request date 15.02.2019) [in Ukrainian].
6. Ухвала Апеляційного суду міста Києва у справі №760/24170/17 від 22.01.2018 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. Судова влада України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72101794> (дата звернення 15.02.2019).
6. Ukhvala Apeliatsiynoho sudu mista Kyieva u spravi no.760/24170/17 vid 22.01.2018 roku. [Decision of the Court of Appeal of Kyiv in case no.760 / 24170/17 dated January 22, 2018]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Sudova vlada Ukrainy. [Uniform State Register of Court Decisions / Judiciary of Ukraine.] URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72101794> (request date 15.02.2019) [in Ukrainian].
7. Ясін І. М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України: дис. ... канд.юрид. наук. Львів, 2017. – 236 с.
7. Yasin, I. M. (2017). Kryminalno-pravova kvalifikatsiia nezakonnoho zbahachennia za zakonodavstvom Ukrainy: dys. ... k.i.u.n. [Criminal-legal qualification of illegal enrichment under the legislation of Ukraine: Diss. ... candidate of juridical sciences] Lviv, 236 p. [in Ukrainian].
8. ФАРТ. Судді масово отримують призи та виграші. URL: https://www.youtube.com/watch?v=RtU7_Ty_g_JA (дата звернення 15.02.2019).
8. FART. Suddi masovo otrymuyut pryzy ta vyhrashi. [FART Judges massively receive prizes and winnings. URL: https://www.youtube.com/watch?v=RtU7_Ty_g_JA (application date 15.02.2019). [in Ukrainian]
9. Декларація Ляшка О. В. від 24.10.2017 року. Єдиний державний реєстр декларацій. URL: https://declarations.com.ua/declaration/nacp_cf51d39c-06f5-44ef-b615-8223980f1acc (дата звернення 15.02.2019).
9. Deklaratsiia Liashka O. V. vid 24.10.2017 roku. [Declaration Lyashko O. V. as of 10/24/2017. Yedynyi derzhavnyi reiestr deklaratsii. [Uniform State Register of Declarations.] URL: https://declarations.com.ua/declaration/nacp_cf51d39c-06f5-44ef-b615-8223980f1acc (request date 15.02.2019) [in Ukrainian].
10. Розслідування економічних злочинів: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ, ВД «Дакор», 2015, 184 с.
10. Rozsliduvannia ekonomichnykh zlochyniv: navch. posibnyk. (2015). 2-he vyd., pererob. ta dop. [Investigation of economic crimes: teaching manual. 2nd edition, revised] Kyiv, VD "Dakor", 184 p. [in Ukrainian].
11. Шепітько В. Ю., Шевчук В. М., Білоус В. В., Керик Л. І. Система заходів протидії незаконному збагаченню в сучасних умовах. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць. Вип. 16. Харків: Право, 2016. 500 с.
11. Shepitzko, V. Yu., Shevchuk, V. M., Bilous, V. V., Keryk, L. I. (2016). Systema zakhodiv protydi nezakonnomu zbahachenniu v suchasnykh umovakh [System of Measures for Combating Illegal Enrichment in Modern Conditions]. Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 16 [Theory

and Practice of Forensic Examination and Criminalistics: a collection of Scientific Papers]. Kharkiv: Pravo, 500 p. [in Ukrainian].

12. *Податковий кодекс України № 2755-VI* від 2.12.2010 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 15.02.2019).

12. *Podatkovyi kodeks Ukrainy No 2755-VI* vid 2.12.2010 roku [Elektronnyi resurs] [Tax code of Ukraine No 2755-VI as of 2.12.2010]. Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (request date 15.02.2019). [in Ukrainian].

13. *Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» №2346-III* від 05.04.2001. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення 15.02.2019).

13. *Zakon Ukrainy "Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukraini" No 2346-III* vid 05.04.2001 [Law of Ukraine "On Payment Systems and Transfer of Funds in Ukraine" no.2346-III as of April 5, 2001]. Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (request date 15.02.2019). [in Ukrainian].

14. *Цивільний кодекс України № 435- IV* від 16.01.2003 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 15.02.2019).

14. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy No 435- IV* vid 16.01.2003 roku. [Civil Code of Ukraine No 435- IV as of January 16, 2003] Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Official Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (request date 15.02.2019). [in Ukrainian].

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ОБОГАЩЕНИЯ

3. Н. Топорецкая

В статье на основании анализа научной литературы по криминалистике, уголовному процессу и с учетом актуальных изменений в ст. 368-2 Уголовного кодекса Украины, Закона Украины «О предотвращении коррупции» предоставлено криминалистическую характеристику незаконного обогащения.

Целью этой статьи является исследование в пределах ее объема криминалистической характеристики незаконного обогащения.

Криминалистическая характеристика преступления рассматривается авторами как система, содержащая совокупность криминалистически значимых признаков, присущих определенному виду преступления. Как и любое системное образование, криминалистическая характеристика

преступлений состоит из взаимосвязанных составных частей – элементов. Указанные элементы существуют не обособленно, а связаны определенными корреляционными связями, обусловленными последовательным размещением элементов в соответствии с последовательностью развертывания преступной деятельности, начиная с позиции: 1) личность преступника, действующей в направлении 2) выбора предмета посягательства, 3) в определенной обстановке, 4) путем применения определенных способов, 5) что вызывает соответствующие последствия в виде комплекса следов и ущерба.

В статье проанализированы такие элементы криминалистической характеристики незаконного обогащения: личность преступника, предмет непосредственного преступного посягательства, способ совершения преступления, следовая картина.

Указанные элементы связаны между собой корреляционными связями, которые отражают динамичный, «фазовый» характер, обусловленный последовательным размещением элементов в соответствии с последовательностью развертывания преступной деятельности. Криминалистическая характеристика незаконного обогащения помогает отделить указанное преступление от других служебных и коррупционных преступлений. Криминалистическая характеристика незаконного обогащения облегчает определение круга обстоятельств, подлежащих доказыванию в уголовном производстве по преступлениях данного вида, и планирование их расследования. В то же время, в ходе расследования преступлений данного вида возникает ряд проблем, требующих дальнейшего решения, а потому данный вопрос требует отдельного научного исследования, станет предметом дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: криминалистика, уголовный процесс, криминалистическая характеристика, незаконное обогащение.

CRIMINALISTICS CHARACTERISTICS OF ILLEGAL ENRICHMENT

Z. Toporetska

The article deals with the analysis of scientific literature on criminalistics, criminal process, taking into account the actual changes to Art. 368-2 of the Criminal Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Corruption Prevention" as well as the criminalistics significant indications of illegal enrichment.

The purpose of this article is to study within its scope the criminalistics significant indications of illegal enrichment.

The authors consider the criminalistics characteristics of the crime as a system containing a set of forensic significance features that are inherent in a particular type of crime. Like any systematic education, the forensic description of crimes consists of interconnected components – elements. The specified elements are not isolated, but connected with certain correlation links, determined by the sequential placement of elements in accordance with the sequence of deployment of criminal activity, starting from the position: 1) the identity of the offender acting in the direction 2) the choice of the object of the attack, 3) in certain conditions, 4) by applying certain methods, 5) causing the corresponding effects in the form of a set of tracks and damage.

The article analyzes the following elements of the forensic character of illegal enrichment: the person of the offender, the subject of a direct criminal offense, the method of committing a crime, a trace pattern.

The indicated elements are linked by correlation bonds, which reflect the dynamic, "phase" nature, due to the sequential placement of elements in accordance with the sequence of deployment of criminal activity. Forensic characteristics of illegal enrichment help to distinguish this offense from other official and corruption crimes. Forensic characteristics of illegal enrichment facilitate the determination of a range of circumstances to be proved in a criminal proceeding for crimes of this kind and the planning of their investigation. At the same time, while investigating crimes of this kind, there are a number of problems that require further resolution, and therefore this issue requires a separate scientific study, which will be the subject of further research.

Key words: criminalistics, criminal process, forensic characteristic, illegal enrichment.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.28>

УДК 343.98

С. В. Томин
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент

*Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВИКОРИСТАННЯ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ДОПИТУ З МЕТОЮ ПРОФІЛАКТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті розкриваються основні тактичні прийоми допиту, спрямовані на вирішення завдань з запобігання кримінальних правопорушень. На основі аналізу положень чинного законодавства та наукових праць у галузі кримінального процесу, криміналістики та юридичної психології досліджуються особливості вирішення під час провадження цієї слідчої (розшукової) дії такого завдання, як встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, а також профілактично-виховному впливу на підозрюваного під час проведення допиту.

Ключові слова: профілактика, допит, тактичні прийоми, причини та умови злочину, профілактично-виховний вплив.

У кримінально-процесуальній науці сформувалась загальноприйнята позиція, відповідно до якої під допитом розуміють слідчу (розшукову) дію, яка направлена на отримання в усній або письмовій формі відомостей про обставини, які мають значення для кримінального провадження [1, с. 229].

Вважаємо, що таке розуміння допиту лише частково відображає сутність та завдання цієї слідчої (розшукової) дії для кримінального судочинства. У літературі неодноразово наголошувалось, що з